

„A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.“ *

(1822—1922.)

Kerek száz esztendeje annak, hogy egy unitárius papnövendék, kit az unitárius vallásközönség igazi és éles meglátással a jövő emberéül szemelt ki s tanulmányai kiegészítése végett külföldi akadémiára küldött, az 1822-ik év májusában a bécsi lutheránus theologiai fakultásról hazatérve, egy ma már szinte elfeledett költői művecskével lepte meg a magyar nemzetet. Ez az unitárius papnövendék: *Aranyos-Rákosi Székely Sándor*, művecskéje pedig: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis nemzeti eposz volt.

„*A Székelyek Erdélyben*“ tisztán esztétikai nézőpontból, mai mértékkel mérve csekély becsű műnek látszik, de annál becsebb irodalomtörténeti tekintetben. Valahogyan úgy vagyunk e szellemi vagyunkkal is, mint nemeslelkű jöltevőink alapítványaival, melyek a maguk idején tekintélyes összegeket képviseltek, de az idők mostohaasága, az értékek devalválódása vásárló erejüket, üzleti becsoket kegyetlenül megcsappantotta. De valamint alapítványozóink, jöltevőink iránti hálánk és kegyeletünk soha, semmi körülmények között meg nem csappanhat, épen úgy nem mehetünk el közönyösen azok mellett a talán már megkopott, kezdetleges kivitelű újjelzők mellett sem, melyek valaha a magyar nemzeti szellem haladásának útján eligazító, biztató jelek voltak s mint ilyenek a magyar nemzeti szellem elsőrangú bajnokainak megbecsülhetetlen szolgálatot tettek.

Ilyen eligazító jel Aranyos-Rákosi Székely Sándorunk művecskéje: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis eposz is. Ez újjelzőt szemlélgetve, szemembe tűnt a mohosodni kezdő évszám: 1822! Ráeszmélve, hogy épen a századik évforduló mesgyéjén állunk, székely lelkemben megrezdült a kegyelet húrja.

Érzések, gondolatok rezegnek át lelkemen. A „Zalán futásá“nak mélabús előhangjához hasonló hangulat fog el s egyre csak e kérdés cseng fülemben: „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?“ Nehezen bár, mégis elcsúfíom e rezgéseket, hogy csak halk, harmonikus hangok módjára kísérjék a kegyelemsugarta emlékezősemet.

* Ez emlékezés keretében nem céloz *Székely Sándor* életének és írói működésének részletezése, hisz az ő alakját és pályafutását híven és méltóképen megrajzolták tudósaink: *Jakab Elek*, *Gyulai Pál*, *Kanyaró Ferenc* és *Heinrich Gusztáv*. F. I. adatom csupán a kegyeletet figyelemkeltés az érdekes évforduló iránt. Az érdeklődők bővebb tájékozást nyerhetnek a következő művekből: Figyelő 1892; Gyulai: Vörösmarty életrajza 58—62 l.; Keresztény Magvető 1888, 1897 évi.; Régi Magyar Könyvtár I. füzet: A. Székely Sándor: „*A Székelyek Erdélyben*.“

A századik évforduló alkalmából megelevenedik előttem a keresztúri és kolozsvári „*alma mater*“-ek keblén növekedett unitárius diák alakja, aki eleinte a diákos iskola módja szerint próbálgat verselni s 1816-ból való ódájában azt panaszolja, hogy „*örökké voltak Ahhilleseink, soha sem zengettek Homérink*“; 1818 ban pedig még határozottabban lelkesül a „*honnai lantért*“ és a „*szokatlan*“, vagyis *nemzeti énekért*, melyre *Döbrentei Gábor* buzdítja a kolozsvári ifjakat.¹

Látni vélem a *peregrinus* unitárius papnövendéket, amint 1820 nyarán és őszén nyitott szemmel, a nemzeti hagyományon és hún regéken hevülő lélekkel bejárja az unitárius eklézsiákat s megértő füllel hallgatja útjában a *Rika* erdejének susogását *Réka* királynéről, vagy a két *Küküllő*, a két *Homoród*, az *Ügy* és különösen az *Olt* vizének mesélő csobogását az „*Oltvizi tündérkert*“-ről, a kertet védő „*lángos oroszlán*“-ról, meg a féltve őrzött „*arany almáról*.“

Képzetelem elkíséri a hún regéken ábrándozó székely ifjút *Bécsbe*, az egykori császárvárosba, melynek „gyönyörködtető vidéke — mint ő maga írja, — fogva tart ugyan minden tovább röpülni akaró képzetelet, de azért kies, hegyes-völgyes hazája örökké szíve és elméje előtt forog.“ Levelei és jegyzései nyomán magam elé képzelem a német „gunyá“-ba öltözött székely ifjút, amint majd a bécsi *Glorietten*, majd a „*Graben*“ városrész egyik szögletkávéházában elmélkedik, majd pedig a bástyákon sétálgatva szövegetni kezdi a császárváros régi dicsőségét zengő verseit, de aztán mégis csak abbahagyja ezeket, mert a magával hozott „*Oltvizi tündérkert*“ ragyogó fénye elhalványít lelkében minden más képet s ő „idegen sziget madaraként végül is szírtoz hazája felé fordul énekelni.“ Klopstock Messiása s a romanlikusan nemzeti irányú bécsi irodalmi körök hatása alatt végleg elhatározza, hogy nemzeti tárgyról igazi antiik hősköltemény formájában fog énekelni.

Ime, mily sajtáságos az isteni gondviselés útja s hogyan ismétli a történelem önmagát! Miként félszázaddal előbb Besse-nyeit és testőrtársait, úgy a mi Székely Sándorunkat is Bécsben, az osztrák császárváros légkörében még erősebben szállja meg a nemzeti szellemtől áthatott költői ihlet, mint a honi földön. Bécsben készíti el előbb „*Dierniász*“ című nemzeti tárgyú epikai kísérletét, melynek hőse: *Árpád* vezér; majd tervet változtatva: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis nemzeti eposzát írja meg. Zsebében e művec-kével 1822. május havában hazatér s meglepetésszerűleg olyan költői műfajra mutat példát, amelyet írónk és olvasóközönségünk évtizedek óta egyre hangosabban sürgettek; példát ad a *nemzeti tárgyú, nemzeti mythologia szálai-val átszőtt, klasszikus formájú eposzra!* Csak természetes, hogy az ifjú székely költő eposza tárgyául — némi habozás után — a magyar húnmondának azt az epizódját választotta, mely a magyar nép lelkében századok óta élő hagyomány vol

¹ „*Döbrentei Gáborhoz*“ epistola, *Hébe* 1823.

amely szerint a hún birodalom felbomlása után a pártokra szakadt hún népnek egy része keletre indult és Erdély bércei között új hazát talált s az itt letelepedett húnoknak utódai: a mai székelyek. A kis eposz hőségé most már nem Árpádot, hanem *Attila fiát, irnákot* teszi. Három énekből álló kis művébe csodás sugalattal magyar mythologiai elemet visz bele; képzelete megteremti *Haddúr* és *Nemere* alakját vagy legalább nevét; a hún vezérek alakjainak pedig szerencsés ötlettel úgy adja meg az epikai hitelt, hogy a székely helységek és székek nevét: *Uzon, Kálnok, Kéz* s ib. kölcsönzi nekik. E nemzeti tárgyat „eposzi kürt“-jének hangján, Homeros, Vergilius és Klopstock módjára hexameterben énekelte meg s mikor kis eposza 1822. vége felé a „*Hébe*“ című zsebkönyvben megjelent, Vörösmartynak és Czuczornak, sőt Horváth Endrének is, — ki már eposzába belekezdett volt, — nem kis mértékben szolgálta buzdításul, hogy „merész ajakukat hadi dalnak eresztvén, a riasztó vak mélységet fölverjék szavukkal“. És éppen ebben rejlik Aranyos-Rákosi Székely Sándorunk kis eposzának irodalomtörténeti jelentősége. „Vörösmartynak és Czuczornak — mondja *Kanyaró* — halhatatlan része van a szunnyadozó nemzet új életre ébresztésében, de a vakító nap felköltekor ne tévesszük szem elől, hogy a hasadó hajnal halvány súpára jelentette legelőbb a ragyogó reggel közeledtét. A hajnalnak ily első, derengő súpárul tekinthetjük a mi igénytelen székely dalosunknak, Aranyos-Rákosi Székely Sándornak kis művét is. Ez teszi emlékét feledhetlenné.“ *Az ő képzelete teremtette meg Haddúrt*, a magyar mythologia főalakját. Ha egyéb érdeme nem volna is, maga a Haddur név megőrzi Székely Sándor emlékét feledéstől.

A klasszikus formájú nemzeti eposz Székely Sándor nyomán hamarosan felvirágozott s a nemzeti szellem ébresztésére Széchenyi politikai izgalmaival karöltve jótékonyan hatott. E műfaj egy rövid évtized alatt ugyan majdnem elvirágozott, divatját múlta, de azért történelmi és irodalomtörténeti jelentősége a mondottak szerint kétségtelen. Kétségtelen e jelentősége nemcsak a Vörösmarty gyönyörű, költői részletekben bővelkedő Zalánjának, hanem Székely Sándorunk kis eposzának is. Hatását, befolyását a székely lelkekre mi sem mutatja meghatóbban, mint az, hogy egy olyan nagy lélek és eredeti székely egyéniség, amilyen néhai *Sándor János* gimn. igazgatónk volt, saját kezével másolta le elejétől végig Székely Sándor művét a keresztúri gimnáziumi könyvtár számára. És ez a kegyelet nem is csoda! Ézelőt száz esztendővel, „A Székelyek Erdélyben“ című művecske megjelenésekor nagyapáink jóhiszeműleg lelkesedtek ez ősi dicsőség vonzó rajzán s azt olvasva, büszkeségtől, önérzettől dagadt keblök abban a boldog hitben, melyet egyfelől a rege és nemzeti hagyomány táplált, másfelől pedig tüzeslelkű, naiv történetíróink lobbantottak szinte kiolt-hatatlán lángra. E hit öröklődött nemzedékről nemzedékre; törhetetlenül hitte boldog emlékü Sándor Jánosunk is, hogy a székelyek Atilla húnjainak ivadécai. Csoda-e hát, ha azt az epikai költeményt, mely e tárgyról szól, sokan kegyelettel olvasták és őrizték?

Azóta ez a délibábszerű álom szertefoszlott! Minden tárgyi-

lagos, művelt magyar ember meghajlik, meg kell hajolnia, a tudományos kutatás eredményei előtt, hogy a székelyek Árpád honfoglaló magyarjaiból a XI. század vége óta kivált nyugati telepesek, akik a magyarországi erdős területeken baromtenyésztésből élő, favágáshoz pompásan értő s az erdőket jól ismerő magyarok voltak és mint ilyenek valósággal technikai, utászcsapatokul szolgáltak a magyar királyoknak. E kiváló szolgálataikért kapták a magyar királyoktól a még be nem telepített erdős területeket, melyek a baromtenyésztésből élő székely-*[favágó]* magyaroknak inkább kedvök és hajlamaik szerint valók voltak, mint az erdélyi rónák és lapályok.¹

A székelységnek e történelmileg kiderített eredetén nincs mit szégyenkeznie, hisz mint említém, — *ők a magyarságnak legmegbecsültebb katonai elemei*, a magyar királyok kitünő utászcsapatái voltak! A tudományos kutatásnak ez eredményeit igyekeznünk kell a székely nép tudatába is átplántálnunk, hogy lelketlen, magyarságukból, jó érzésükből kivetkőzött elemek a „székely” szóval éket ne verhessenek magyar és magyar közé! Világosítsuk fel székely atyánkfiait, hogy *a székelyek és magyarok egy és ugyanazon nép* s a történettudományi kutatások kétségtelenül bebizonyították, hogy mi, székelyföldi magyarok is Árpád magyarjainak leszármazottai vagyunk!

A hún származásról való álmódózás, az ábrándos hit történelmi szertefoszlásán nincsen semmi sajnálni való! A történetjózanság korántsem jelenti nemzeti mondáink lekicsinylését! Örökbecsű kincsekként megőrizzük e hagyományokat és emlékeket abban a kincstárban, amelyikből valók: *regeköltészetünk kincsházában!* Itt őrizzük a magyar húnmonda újabb feldolgozását: Aranyos Rákosi Székely Sándor eposzát is.

E kis székely eposz irodalomtörténeti szerepe különben egy más, felemelő tanulsággal is szolgál az erdélyi magyarságnak. Azt bizonyítja, — amit sok más irodalomtörténeti adatunk is tanúsít, — hogy az erdélyi magyarságnak mostani elszigetelt helyzetében sincs oka a csüggedésre, mert önálló életerő van bennünk s a múltban, a nemzeti egység idején is a magyar irodalom és művelődés tengerszemeit tápláló források és patakok elég szép számmal eredtek Erdély bércei közül!

PÉTER LAJOS.

¹ A részletek iránt érdeklődőket utalom Hunfalvi P. Magyarország Ethnographiája 299–303 lapjaira, de különösen Karácsonyi Jánosnak Akad. Értekezések a Történettudományok köréből. XX. köt. 3. füzetében megjelent döntő fontosságú munkájára.

COMTE FILOZOFIAI RENDSZERE ÉS BIRÁLATA.

(Befejező közlemény.)

B) *A tudás rendje és tartalma.* Elhagyva az exakt tudományok előbbi fokozatait, midőn a Szociologia tételeihez érkezünk, olyan problémák előtt állunk, melyeknek megfejtéséhez a pozitivizmus nem ad elég segítséget, — holott a tudományok hierarchiája éppen annak betetőző koronája, a Szociologia tételeinek igazolására állítottatott fel. Ezen a téren már olyan tünemények állanak elő, melyek láthatatlanok, a jelenetek mögött egész drámák és katasztrófák, melyek gyakran az élet egész lényegét alkotják. Az öntudat felemeli egy új világ leplét; s *ebben* a világban és nem a fizikaiban és vegytaniban, látható az a személyi és társadalmi emberiség, melyet meg kell ismernünk, midőn Biologiánk utolsó lapját elolvastuk. A sorozat itt megszakad, mert itt nem csupán olyan tüneményekhez érünk, melyek saját magukból valók, hanem a tudásnak egy módjához, amely saját magából való; s azok a törvények, melyek itt támadhatnak, habár paralellek, de érintkezés nélkül lévén azokkal, melyek már meghatározottak, azoknak tartalmából semmit sem vesznek föl és semmi igényt sem tartanak arra, hogy utódaik, vagy beteljesedések legyenek. Minden vonzalomnak két irányban van történelme, melyeknek nincs közös szakasza; kifelé sugárzik látható cselekedetbe, aztán befelé hat, s az öntudatot érintve reflexiókon és refractiókon megy keresztül, melyeknek vonalait semmi látó szerv nem nyomozhatja. Ha a külső észrevétel régi útját habozunk elhagyni, midőn az emberi vonzalmat vizsgáljuk, ennek a benső életnek egész szövevényét elveszítjük vizsgálódásunk előtt. Ha pedig összegyűjtjük annak látható produktumait nyelvben, művészetben és törvényben s úgy tanulmányozzuk őket, mint amelyek magukról beszélnek, — hiszünk nekik olyan jelentőséggel, melyet egy meg nem figyelt forrásból nyerünk s hallgatólagosan használunk olyan anyagot, melyről számot nem adtunk. Ez a rendszernek az a nagy tévedése, melybe Comte elég ügyetlenül esik. Tagadja és kineveti a lélek öntudatát s azután egy önfeledt pillanatban annak titkos kulcsát alkalmazza a társadalmi és erkölcsi létezés óriási épületéhez, melyet *az* emelt és ékesített s körös-körül jár annak kolostorai és emlékkápolnáin között, azzal az illuzióval értelmezvén azokat, hogy még mindig „kivül áll”. — Az öntudat tehát önmagában foglalja a tudás kettősségét s lehetetlenné teszi, hogy a benső tüneményeket, melyeket kijelent, egy vonalba sorozzuk a külső észrevétel által megismert variációval.

Comtenál a tudás encyclopédikus skálája nem csupán elméleti szerkezet. Ez szolgáltatja neki a tudományok között a történelmi eredet és növekedés általános törvényét és azt a valódi rendet, melyben az egyéni nevelés történjék. Mind a két esetben tévútra vezet